

Jeppe på vrangen?

Bjørn Andersen

Niels Andersen som Jeppe. Bagest Henrik Koefoed og Kirsten Olesen. Foto: BA

Holberg Træf i Slagelse 03.03.2007

<http://holberg.nu> + <http://bjoerna.dk>

Indholdsfortegnelse

I. Hvad er meningen med »Jeppe«?	3
1. Hvad hvis »Jeppe« ikke havde været en komedie, men en sociologisk artikel?	3
2. Hvad så hvis »Jeppe« var en moderne roman eller en komedie fra forleden dag?	3
3. H.C. Andersen som frisør	3
II. Men »Jeppe« er jo ikke fra forleden dag	5
1. Hvad ville Holberg mon have sagt?	5
2. Nille og Jeppe	5
3. Hvad skal vi gøre med »Jeppe«?	5
III. Salto mortale: Hvad siger Holberg selv?	6
1. Monsør Gram agerede som en ægte bonde. Betænkning over Komedier (trykt 1723)	6
2. Musik, sang og dans. Plutus. Epistel 447 (skrevet 1753)	7
3. Hvornår er en skuespiller bedst? Epistel 276 (trykt 1750)	9
IV. Hvad står der i stykket?	10
1. Man kan sagtens komme i vildrede	10
2. Holberg's solidaritet med Jeppe er kun på det umiddelbare, sceniske plan	11
V. Hvad siger de andre?	12
1. Hvad siger Brandes?	12
2. Hvad siger Henrik Lyding?	12
3. Hvad siger Jens Kruuse?	13
4. Hvad siger Billeskov?	14
5. Så hér står vi	14
VI. Resumé	15
VII. Henvisninger	16
1. Ludvig Holberg	16
2. Andre	16

I. Hvad er meningen med »Jeppe«?

1. Hvad hvis »Jeppe« ikke havde været en komedie, men en sociologisk artikel?

Hvis »Jeppe« ikke havde været en komedie, men en sociologisk artikel, kunne der være noget man ville have uddybet. Måske ville man diskutere artiklen med andre, måske ville man spørge forfatteren selv. *Hvad mener du med dét eller dét?*

Sådan kan man bære sig ad med faglige artikler - især fordi fokus ikke er på forfatteren, men på emnet. I dén situation kan det være rimeligt at få checket de præmisser artiklen er skrevet på, at få set nærmere på det faglige indhold og at få drøftet datragrundlaget. Det er ikke alene rimeligt, det er ofte sådan man gør. Man spørger forfatteren, går i dialog med ham, sætter ham og hans artikel op over for andre, og formålet er i den sidste ende at eliminere subjektive elementer.

2. Hvad så hvis »Jeppe« var en moderne roman eller en komedie fra forleden dag?

Hvis »Jeppe« havde været en moderne roman eller en komedie fra forleden dag, kunne der også dér være noget man ville have uddybet. Måske ville man også hér spørge forfatteren. Det er der ikke noget galt i; men når det drejer sig om noget digterisk og noget der i øvrigt er *unik* - muligvis endda noget der ligger forfatteren personligt meget på sinde - så er tingene slet ikke så ligetil.

Én ting er hvad en digter har *digtet*, noget helt andet hvad vores digter har skrevet *ved siden af* sit digt. Nogle digtere er mere oprigtige end andre; nogle digtere er dygtigere end andre til at træde ved siden af sig selv. En trænet lytter eller læser tager hvad der bliver sagt »ved siden af« *med et gran salt*; »tingene« er udsat for rationalisering eller efterrationalisering, det *véd* man.

Dét man søger - gennem læsning og diskussion - er slet ikke som før, at eliminere subjektive elementer, men det modsatte - at fremme en *særlig* form for subjektivitet: Autenticiteten. Ofte gemmer der sig under autenticiteten en særlig form for generalitet, men det er ikke altid dén der er interessant, når man taler om aktuel kunst, men for eftertiden kan det være overordentlig interessant, også for sociologisk eller historisk orienterede læsere.

3. H.C. Andersen som frisør

Jens Andersen har skrevet et spændende værk om H.C. Andersen¹; én af hans hypoteser er at Andersen skrev langt dybere og langt mere sandfærdigt om sin barndom og ungdom når han skrev fiktion, end når han skrev erindringer.

1 Jens Andersen: »Andersen. En biografi« 1-2, Gyldendal, København 2003.

Erindringsværkerne er friseret på en anden måde end fiktionen. Jeg tror han har ret, både med hensyn til H.C. Andersen og mere generelt.

Så, selv om vi i dag skulle få besøg af Holberg i sin gamle slidte frakke eller i mere hippe klæder, så ville vi kunne få en god diskussion med ham, men de »rigtige« svar ville vi ikke få. Læser man Holberg's levnedsbreve, vil man hurtigt fornemme at de er godt og grundigt redigeret efter et ganske bestemt formål, at fortælle eventuelt interesserede Europæere om ham. Levnedsbrevene var et led i Holberg's markedsføring².

² Aage Kragelund der har oversat de latinske levnedsbreve til dansk har desuden påvist en lang række eksempler på indlån fra antikke forfattere.

II. Men »Jeppe« er jo ikke fra forleden dag

1. Hvad ville Holberg mon have sagt?

»Jeppe« er en komedie der har næsten 300 år på bagen. Hvis vi kunne spørge Holberg hvordan vi skulle spille »Jeppe«, véd jeg ikke hvad han ville sige bortset fra én ting. Han ville undre sig - og så ville det sprutte ud af ham: *Jamen, forholdene nu er da helt forskellige fra déngang. Hvad tænker I på, Skabhalse!*

Alene fordi forholdene er så forskellige, så afgørende forskellige, er det en helt umulig tanke at spille »Jeppe« som om ingenting er hændt i de sidste 300 hundrede år.

2. Nille og Jeppe

Lad os tage et enkelt eksempel: Nille.

At mænd kunne ligge under for deres kvindemennesker kunne sagtens ske déngang, men det var en undtagelse eller umulighed at det skete som i »Jeppe«. Manden passede *sit* arbejde. Konen *husholdningen*. De havde hver deres ansvar at løfte.

Når man så et forhold som Jeppe's og Nille's, så så man noget, der var en *provokation*: En kone der kommanderede sin mand, slog ham, lå i med en anden - og en mand der var så langt nede at han sov på møddingen; det var ikke alene ovenud *aparte*, det var nærmest imod naturens orden.

Skulle vi se noget tilsvarende i dag, ville vi måske undre os en kende, men slet ikke på samme måde. *Nogle* ville synes at Nille sku' ha' høvl, men det ville ikke være mange. Langt de fleste ville sige noget helt andet: *Hvorfor lader hun ikke dét drog sejle sin egen sø? Hun har noget at byde på, han ikke.*

Hvad der i 1720'erne kunne være provokerende har ikke den samme appeal i dag. Hvis der er en appeal, skyldes det noget andet, at teatret har fået sit publikum til at *flyve med*.

3. Hvad skal vi gøre med »Jeppe«?

Efter min mening er der kun én ting at gøre hvis man vil spille »Jeppe« i dag. Man må tænke stykket igennem fra en nutidig vinkel og lave dét man kan stå inde for. Det *mest* afgørende er om *det virker*.

Der er mange muligheder; der er i hvert fald gjort flere forsøg i de senere år; for 25 år siden spillede Buster Larsen Jeppe i Kaspar Rostrup's iscenesættelse; sidste år spillede Bådteatret en dansk-polsk »Jeppe«; nu for tiden turnerer Ole Thestrup i Det Danske Teater's udgave. Tre meget forskellige udgaver med hver sin fortolkning³.

³ Dette vil blive uddybet ved en senere lejlighed. - Peter Christensen Teilmann diskuterer to helt andre opsætninger i »Holbergs Jeppe. En gammel travet på nye sceniske vildspor«, nemlig

III. Salto mortale: Hvad siger Holberg selv?

Nu vil jeg slå en salto mortale. Forhåbentlig mere *salto* end *mortale*.

Det forrige handlede om det umulige i at spille »Jeppe« som vor »mor« spillede den i 1700-tallet. Dét jeg nu vil fokusere på er hvordan Holberg forestillede sig sin komedie. Og hvorfor dét? Fordi det kan være nyttigt at kende til det når man vil gøre »noget« ud fra en nutidig synsvinkel, men dog med *reference* til Holberg.

1. Monsør Gram agerede som en ægte bonde. Betænkning over Komedier (trykt 1723)

Først har vi 'Betænkning over Komedier' (komedieteksten vender jeg tilbage til nedenfor). Betænkningen var skrevet af en vis Just Justesen, som var ét af Holberg's pseudonymer⁴. Betænkningen blev trykt i 1723 og blev gentaget næsten ord til andet i det første af Holberg's latinske levnedsbreve⁵:

Den fjerde [af mine komedier] hedder Jeppe paa Bjerget eller Den danske Menalcas. Da jeg har laant indholdet andetsteds fra, nemlig fra Bidermanns Utopia, ønsker jeg ingen anerkendelse for det. Det er dog kun stoffet, jeg skylder Bidermann. Førsteopførelsen gik daarligt, da der samme aften var opstaaet uenighed blandt skuespillerne; men den næste opførelse høstede større bifald. Det skyldtes især en af skuespillertruppen, der gav et mesterligt udtryk for en sjællandsk bondes sprog, holdning, opførsel og væsen.

I denne *latinske* udgave er der forsvundet en lille ting af stor betydning. I den *danske* udgave siger Holberg nemlig hvad *han* har gjort, han har tilføjet

de artige Kløgter, som legges udi Bondens Mund [og som] bevæge alle slags Tilskuere til idelig Latter.

Vi kan ikke drage nogen fast konklusion ud fra citatet, men vi kan sige én ting: *Det afgørende for Holberg var at hans publikum kom til at le.*

Han har selv gjort én ting for at det skulle ske: Han har tillagt Jeppe en serie kvikke replikker. Og for det andet er han blevet begunstiget af at der var én af

Staffan V. Holm's fra 1996 og Ole Børnedal's fra 2002.

4 »Den fjerde kaldes Jeppe paa Bierget eller Den forvandlede Bonde, en af Bidermanni gamle Historier, som Autor har udført i en Comoedie. Dette er den eeneste Materie, som ikke er opspunden udi Autors egen Hierne, hvorfor han ingen Berømmelse forlanger deraf, hvor vel de artige Kløgter, som legges udi Bondens Mund, og bevæge alle slags Tilskuere til idelig Latter, ere hans egne. Den blev spillet første gang meget ilde, formedelst en Forvirring som samme Aften reisede sig blant Acteurerne, men anden gang alle Folk til Fornøjelse, sær formedelst Personen Monsieur Gram, der agerer saa naturlig en Siellands Bonde.«

5 Første Levnedsbrev (1737), Aage Kragelund's oversættelse, bd I, s. 234-235.

skuespillerne – Johan Gram⁶ hed han - der kunne opføre sig og tale som en sjællandsk bonde.

Holberg var glad, ikke fordi komedien blev *realistisk*; men fordi komedien blev morsommere af at få tilføjet et *stænk* realisme - det er *dét* der er pointen.

Hvis Monsør Gram ikke var dukket op, var »Jeppe« måske faldet omkuld, for der var vel en grund til at skuespillerne havde været oppe at toppes; måske at stykket var for langt, for rodet og for uklart? - og så havde Holberg måske været nødt til at bearbejde stykket som han gjorde med »Gert Westphaler«? Dvs. forkortet det og strammet det op.

2. Musik, sang og dans. Plutus. Epistel 447 (skrevet 1753)

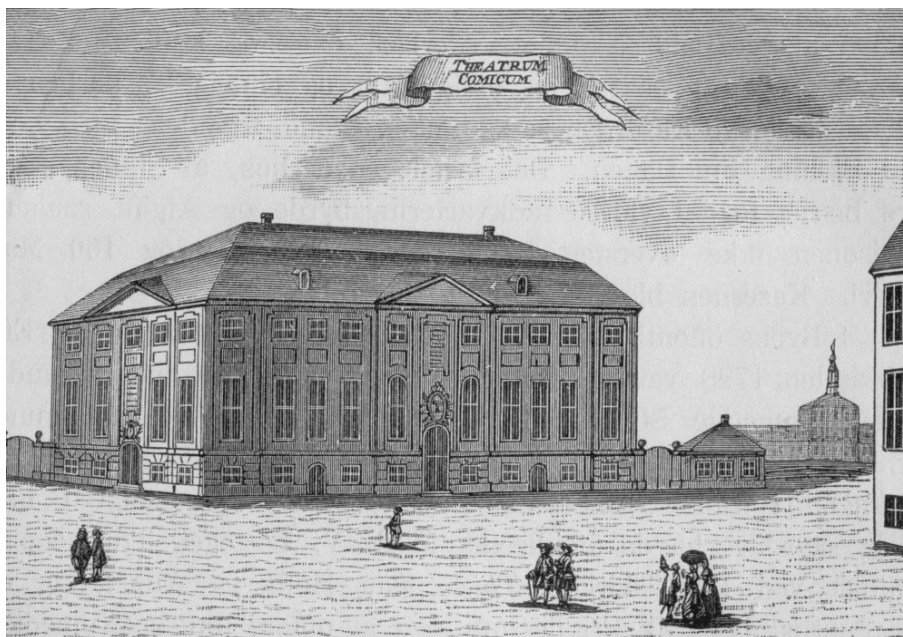
Mange år senere, kort før Holberg bliver 70, kort før han døde, skrev han en lang epistel om sine seneste år. Han fortæller mangt og meget, lige fra helbred til universitetsadministration, men der indgår også to lange stykker om komedieskrivning.

Vi er i 1753, 30 år efter Just Justesen's betænkning. I mange år – fra omkring 1730 til 1746 – havde det været forbudt at spille teater i Danmark. Det var på sjette Christians tid pietisterne der bestemte, og i disse mange år havde Holberg gjort – og *måttet* gøre - andre ting, skrevet historiske værker, men også ét af sine litterære hovedværker: »Niels Klim« - vel at bemærke på latin og under pseudonym⁷.

Da Christian døde i 1746 - og Frederik 5' kom til - blev det igen muligt at spille teater. Der må have været et vist behov, for allerede i 1748 stod der et nyt teater færdig på Kongens Nytorv, og Holberg begyndte at skrive til det.

6 Johan Gram, formentlig Johan Wibe Gram, blev født omkring 1695 og døde i 1747. Han var – gætter man – af bondeslægt, kom i latinskole og dimitterede fra Ringsted i 1717. Derefter har han læst teologi må man formode, men 1722-1723 spillede han skuespil. En del år senere, i 1730, blev han pedel for universitetet (ifølge Billeskov Jansen, »Ludvig Holberg i tolv Bind«, bd. 7, s. 460). Hvad han har lavet fra 1723 til 1730 véd man ikke.

7 'Klim' udkom i 1741.

Ét af stykkerne var han særlig glad for - »*Plutus*« hedder det. Det er ikke et stykke der læses meget - og spillet bliver det vist aldrig; det er *knirkende* tørt.

Holberg havde observeret at moden havde flyttet sig, at hans gamle stykker ikke gik så godt som de undertiden *havde* gået, og derfor forsøgte han sig med lidt sang, dans og musik, ikke indlagt tilfældige steder, men på et sted hvor det passede med handlingen. Man ser en procession af folk i hvide klæder med krans på hovederne og grene i hænderne:

Processionen gjøres 3 Gange om Theatret efter musicalsk Tact. Ved hver Gang standses lidt, og synges Vivat Plutus! Og det med Trommers og Trompeters Lyd. Endelig naar 3die Tour har endt, dandse 3 konstige Dandsere. Diogenes, som udi en Krog dette seer, gjør imidlertid Grimacer. Og efteraber dem. Endeligen henter han en Krabask, hvormed han prygler dem, og driver dem ud. De skraale klageligen.

DIOGENES alleene: Ja piber kun I Skabhalse! Ligesom denne Comoedie endtes med et Sørgespill, saa vil det og gaa den heele Stad. Jeg vil ogsaa forsøge at dandse, men en Dands, som giver tilkiende en forestaaende Tragoedie.

Diogenes dandser meget naragtig med sine Træskoe, efter en sørgelig Melodie, og en Sækkepipe eller Lire. Midt udi Dandsen indkommer Plutus, og da holder Spillet op. Men Diogenes bliver ved at dandse.

Det er ikke første gang Holberg tænker på at føje sig for publikum; det gjorde han allerede i 1720'erne. Således siger han i sit første levnedsbrev – kun et par sider efter stykket om »*Jeppe*« - følgende om »*Den ellefte Juni*«:

Komedien er ganske morsom, men efter mængdens smag. Jeg bliver jo undertiden nødt til at aflægge min egen natur og sætte den madding paa krogen, jeg veed det publikum vil bide paa, [...].

Men i 1753 er Holberg blevet en anden. Morskaben er ikke forsvundet helt og aldeles - men det er ikke længere en yngre mand der bobler, derimod en gammel mand der knirker. Én ting er dog fælles, både den yngre og den ældre Holberg vidste at man måtte komme publikum i møde.

3. Hvornår er en skuespiller bedst? Epistel 276 (trykt 1750)

Forleden faldt jeg over en spøjs epistel - # 276 - der handler om hvornår en skuespiller er bedst, så hér har vi en interessant tilkendegivelse om Holberg's teaterteori. Den er muligvis relevant i forhold til »Jeppe« og de andre tidlige stykker, men man skal huske at den er skrevet mange år efter.

En god professionel skuespiller må foretrækkes »til daglig brug«, mener Holberg, men selv en halvgod skuespiller kan overgå mesteren, hvis han - privat - er havnet i rollen; og en mester måtte tilsvarende blive helt uovertruffen:

Jeg erindrer mig herved hvad som fortælles om Moliere, nemlig, at han aldrig bedre havde forestillet Personen af den indbildte Syge end den allersidste gang, da han virkeligen var syg: Thi det var det sidste Stykke, som han spillede, saasom hans Død fulgte kort derpaa.

Hvad kan man lære af dét? Det bedste er, mener Holberg, når illusionen er fuldkommen. Det bedste er når »Jeppe på Bjerget« spilles, ikke på scenen, men nærmest på møddingen.

»Desværre« er dét det modsatte af hvad Holberg burde mene. Personligt synes jeg han - i sin teori - skulle have lagt mere vægt på fantasi, ironi og distance end på illusion og realisme.

IV. Hvad står der i stykket?

1. **Man kan sagtens komme i vildrede**

Lægger vi til side hvad Holberg har sagt om teater og »Jeppe«; hvad han mente og hvad han eventuelt *burde* mene - og nøjes med at se på hvad der står i stykket og på hvordan det er skruet sammen, kan man sagtens komme i vildrede, for tingene er ikke entydige:

- »Jeppe« er ikke et »normalt« klassisk stykke. Der er en baron og hans lakajer, der er en dommer og nogle læger, men der er også en ridefoged, en bonde, en værtshusholder og en degn. Sidst men ikke mindst er der de to koner, Jeppe's og ridefogedens. Det er ikke det normale *klassiske* persongalleri.
- Når det lige blev en bonde, der skulle drilles og sættes for en domstol, var det ikke fordi Holberg var voldsomt optaget af forholdene på landet – der findes i det mindste ingen vidnesbyrd om dét fra tiden frem til 1722-23. Så var det fordi Holberg havde travlt, og fordi han havde noget materiale liggende, en herlig historie som skyldtes den tyske forfatter Jakob Bidermann og som var at finde i hans fiktive rejseroman, »*Utopia*«⁸.
- At Holberg havde travlt fremgår fx af at han lader Nille forsvinde på en lidt mystisk, ikke alt for genial måde⁹. Hun bliver jaget af sted af dommeren, og vi ser hende ikke mere. Men hvordan er det nu? Er dommeren en rigtig dommer? Er det baronen i forklædning? Én af hans lakajer? Og er det ikke en lidt vel grov ting at skaffe Jeppe af med sin kone? Hvis det virkelig var Holberg's hensigt at Nille skulle forsvinde ud af billedet og at der ikke var tale om en lapsus, peger det i retning af at stykket ikke skal tages som skinbarlig realisme.
- Intrigen handler – *siges det* i stykket – om et politisk eksperiment: Kan man gøre en bonde til baron? Men dén bonde man finder til formålet er netop *ikke* én der kunne vise sin duelighed men en fortrukken stakkel, der – dét kan siges med sikkerhed - ikke *kunne* løfte opgaven. Tag som modeksempler faderen og broderen i »*Erasmus Montanus*«. Af modeksemplerne kan man se at Holberg *kunne* have valgt en langt mere 'farlig' forsøgsperson. Om der kunne blive *teater* ud af det er en anden ting, hvortil kommer at der – på grund af de politiske forhold – var grænser for hvad man *kunne* sige¹⁰.

8 Se: BA: »En kilden sag. Jacob Bidermann's »Utopia« og Knud Lyne Rahbek's omskrivning af Jeppe-afsnittene«. Om Gunnar Sivertsen's disputats: <http://bjoerna.dk/Holberg/Gunnar-Sivertsen-061206.pdf>

9 Desuden fremgår det af at stykket er overlæsset. Lægescenen er rimeligt overflødig.

10 Ikke fordi det beviser noget, men mig bekendt foreligger der ikke ét eneste udsagn fra Holberg, heller ikke fra de senere år, hvor han er inde på politiske aspekter i »Jeppe«.

- Jeppe er doven og en drukkenbolt; han finder sig i at hans kone ligger i med en anden. Han er ikke *klog* (for så havde han levet på anden vis), men *snu* eller med Holberg's ord: *kløgtig*. Han ræsonnerer over om han er død eller levende, han er rap i replikken, han konstaterer at lakajerne snyder deres herre og at ridefogeden laver numre med ham.
- Men desuden forsøger han, som alkoholikere ofte gør, at narre sine omgivelser og især sig selv. Spørgsmålet: *Man siger at Jeppe drikker, ikke hvorfor han gør det* - er psykologisk set et realistisk spørgsmål som en alkoholiker *kunne* stille det, og hans svar er tilsvarende realistisk: *Det er de andres skyld*. Men jeg gætter på at de fleste tilskuere fra 1720'erne og frem har været helt på det rene med at Jeppe ikke drak, *fordi* han blev forfulgt og gjort til hanrej, men at han tværtimod blev forfulgt og gjort til hanrej, fordi han havde kastet sig selv på møddingen og sit ansvar fra sig.
- Epilogen, Baronens afsluttende ord, er en sag for sig. Tager man den på ordet, så ligner den hvad Holberg har sagt andetsteds - og formentlig ment *noget* af, men det er de rene banaliteter der - i øvrigt - ikke er en meget logisk konklusion på akkurat dét stykke¹¹; derfor tror jeg ikke at meningen var at epilogen skulle tages alt for alvorligt.

Tager man strukturen og rollefordelingen på ordet, så er konklusionen nogenlunde klar: Der er ikke tale om et seriøst eksperiment, der er ikke tale om en karakterkomedie, der er derimod tale om en *farce*.

Dét der gør »Jeppe« interessant er - imidlertid - at Holberg har skrevet titelfiguren ikke som en blot farceagtig figur, men *som en person der har karakter, men også at denne karakter, Jeppe, skifter afhængig af om han ligger på møddingen eller på baronens seng*.

Dertil kommer dét, der - hvad handlingen angår - løfter komedien langt over mange andre teaterstykker, at »Jeppe« ikke er en alting-ordner-sig-til-sidst-farce¹², men en dybt tragisk historie. For hvad er det komedien ender med? Jeppe efterlades af baronen som af forfatteren i en endnu mere miserabel situation end da komedien begyndte. Nille er jaget væk, og Jeppe står tilbage uden den flig af selvrespekt han trods alt havde da komedien begyndte.

2. Holberg's solidaritet med Jeppe er kun på det umiddelbare, sceniske plan

Holberg's genialitet består i at han - på det umiddelbare, sceniske plan - er solidarisk med Jeppe, selv om han personligt, at dømme ud fra hans eget levned, måtte tage afstand:

¹¹ I Kandestøberen er situationen en anden.

¹² Der findes adskillige eksempler på sådanne, ét af dem er filmen »Bossen og bumsen« (»Trading places«), se:

<http://bjoerna.dk/Holberg/Eddie-Murphy-og-den-poetiske-retfaerdighed.htm>

- Holberg var myreflittig, hvor Jeppe var doven.
- Holberg kunne ikke finde på at kaste sine penge væk til drikkeri. Så snart det var muligt begyndte han at samle til hobe og at investere.
- Holberg lå ikke under for sin kone, for han havde ingen, men hver gang han følte sig trådt på eller udfordret, svarede han igen¹³.
- Holberg siger flere gange – men senere i livet - at han har stor respekt for *flittige* og *dygtige* bønder.

Alt i alt må man tro at hvis Holberg havde mødt Jeppe i levende live, ville han ikke have agtet ham meget, om overhovedet.

V. Hvad siger de andre?

1. Hvad siger Brandes?

Georg Brandes, én af de største litteraturkritikere vi har haft, skrev i 1884, da Holberg fyldte 200, et festskrift. Hvad han skriver om »Jeppe« er grundigt og nuanceret, men i det grundlæggende *forkert*.

Min formodning er at Brandes gør som så mange andre analytikere, læser forfatteren og hans værker ind i dét program han selv har¹⁴.

*Jeppe kender Livet og Menneskene, han har sin egen, ikke i mindste Maade bitre, men mørke Livsfilosofi. Han er klog, fin og mistroisk. Hvilken ægte dansk Bonde-Egenskab er ikke atter denne Mistro! Livet har lært ham den, og han har Brug for den for at leve; derfor er den saa indgroet i ham. Aldrig lykkes det at overlister den, selv naar han er allermest skuffet og vildledt.*¹⁵

Forklaringen ligger i tidsforskydningen. Bønderne var ikke længere undertrykte af deres herremænd; Enevælden var afskaffet, demokratiet ved at blive bygget op. Bønderne var blevet en betydelig magtfaktor, der stod frontalt over for Højre og Estrup, men som endnu ikke havde sejret fuldstændigt politisk¹⁶. Det var dén sammenhæng Brandes skrev sig ind i, og som han ville påvirke.

2. Hvad siger Henrik Lyding?

Henrik Lyding, som skriver om ballet og teater på »Jyllands-Posten« har for over 20 år siden gjort os en tjeneste da han skrev sit speciale: »*Komisk nar og tragisk helt*«. Mange teaterfolk har, mener han, opfattet »Jeppe« som

13 Se en oversigt i Brandes-bogen, s. 182. Nogle af hans konflikter fandt sted ikke så langt fra Slagelse, nemlig i Havrebjerg, se nærmere på: <http://bjoerna.net/havrebjerg/>

14 Der er et herligt sted i bogen hvor Brandes »driller« J.L. Heiberg, som gjorde præcis det samme som jeg nu kritiserer Brandes for at gøre. Se Brandes' bog, s. 79-81.

15 Brandes, s. 90.

16 Estrup regerede ved provisoriske finanslove – dvs. uden parlamentarisk mandat - i 1877 og fra 1885 til 1894.

karakterkomedie, og nogle har set den som en kritik af bøndernes forhold i 1700-tallet, men »Jeppe« er ingen af delene, derimod en farce; dens intrige og persontegning følger farcens regler, ikke realismens eller dokumentarismens.

Dét er jeg – som man kan forstå af det foregående – helt enig med Lyding i. Men man kunne – med Brandes i ryggen – tilføje at der er gode grunde til at man har set »skævt« på »Jeppe«, Holberg har nemlig gjort så meget *mere* ud af Jeppe at man ved næsten alt om ham – og det er ikke hvad man plejer i en farce. Brandes skriver:

*Tænk paa Jeppe! Alt det, vi vil vide, naar vi ønsker at lære et Menneske at kende og meget mere end vi plejer at vide om de Mennesker, vi ellers kender i Virkeligheden eller træffer paa Scenen, erfarer vi om Jeppe. Ethvert Spørgsmaal besvares. Hvad Slags Menneske er han, og hvorledes er han bleven den, han er?*¹⁷

3. Hvad siger Jens Kruuse?

Jens Kruuse var én der fyldte i landskabet i 1950'erne, 60'erne og 70'erne. Han skrev i 1964 »Holbergs maske«, som var et forsøg på at læse komedierne under en ny vinkel. Jean, Kandestøberen, »Barselstuen« og andre fik deres egne afsnit, men ikke den – *måske* - mest eksistentielle af dem alle, »Jeppe«. Og sådan er det tit med »Jeppe«, dén komedie ses som *anderledes*.

Den er *anderledes*; den handler – som de andre – om personer der skejer ud, men alligevel på en anden måde. Jeppe gør sig jo ikke *til* som Jean eller Erasmus. »Jeppe« handler om én der har kastet ansvaret fra sig – og sig selv på møddingen, men han har *ikke* søgt at blive baron. Han har derfor ikke gjort sig skyldig i *hybris* og derfor er det heller ikke ham, der har nedkaldt *nemesis* over sig. Jean spiller smart, Gert snakker og ævler, kandestøberen aspirerer til mere end han har substans til, Montanus er en klog mand i København, men et fjog herude på Sjælland. Jeppe han overdriver også, men ved at ligge under for sin last: Drikkeriet.

Hvad der sker med Jeppe er noget *andre* gør med ham for morskabs skyld eller for eksperimentets skyld; det er katten der leger med musen – uden at han på nogen som helst måde har provokeret til det. Derfor kan man i dag se stykket som en eksistentiel tragedie, selv om stykket slet ikke er *tænkt* sådan.

Det var ikke de andres skyld at Jeppe drak, men det er så vist deres skyld – dvs. i den sidste ende Holberg's skyld – at han falder så tungt. Alkoholikeren og den ansvarsløse får ret, og dét må da kaldes ren ironi?¹⁸ Tager man

¹⁷ Brandes' bog s. 88.

¹⁸ *Måske* kan man sige at det i den sidste ende ikke er 'de andres skyld' at det går så galt med Jeppe. De leger jo kun med ham fordi han har givet sig drikkeriet i vold. Akkurat som der leges med hovedpersonerne i andre af Holberg's komedier, fordi de har givet sig én eller anden tåbelighed i vold.

imidlertid højde for ironien og graver lidt dybere, ligner »Jeppe« alligevel flere af de andre komedier.

Måske er der sket dét med »Jeppe« at fordi Holberg havde travlt, fordi den blev for rodet, fordi der er huller i den, fordi intrigen blev for kompleks, så kan man skimte en tekst »længere nede«, dén Kruuse har set i mange af de andre komedier, en slags »undertekst«, der røber at Holberg er blevet rystet af livets fundamentale absurditet¹⁹.

4. **Hvad siger Billeskov?**

Billeskov Jansen var en streng lærer; ironisk når det stak ham, men også én der kunne stille sokratiske spørgsmål, og som kunne skubbe en student den »rigtige« vej. Måske var han én der i temperament lå tættere på Holberg end de fleste andre? Billeskov skrev engang »Danmarks Digtekunst«, og hans to siders diskussion hér af »Jeppe« er en perfekt karakteristik af stykket. Jeg tager de sidste linier:

[Man har i nyere tid] – *men altid med Urette - [...] tænkt sig, at Holberg med Jeppe har ønsket at tegne et psykologisk Menneskebillede. Og fordi Holberg med komisk Realisme har udfyldt Bidermanns Kannevas²⁰, har den dagklare Skildring af en forsumpet sjællandsk Hoveribondes Tilværelse endog fristet andre til at se en Tragedie i Komedien.*²¹

5. **Så hér står vi**

»Jeppe« er tænkt som en farce, for den følger farcens regler, men ikke fuldstændig. Holberg har tilført sin hovedfigur så mange karaktertræk at han er blevet en kompleks figur. Derfor har *denne* farce overlevet, mens mange andre er forsvundet.

Og derfor har denne farce nu fået andre muligheder og andre dybder end den oprindeligt havde, dog nok så meget fordi vi befinder os i en ganske anden historisk sammenhæng end Holberg gjorde.

Vil man spille »Jeppe« i dag, skal man lade være med at lege 1722; man skal spille et stykke der tager udgangspunkt i nutiden og i nutidens problemer, hvad enten man vil arbejde realistisk, psykologisk, komisk eller satirisk.

19 Tanken er ikke så utænkelig, når man sér hvad Holberg livet igennem skrev om teodicé-problemet.

20 Dvs. 'Udkast'.

21 »Danmarks Digtekunst. Anden Bog. Klassicismen«, 2. udgave, Munksgaard, København 1964, s. 173.

VI. Resumé

Én ting er hvad en digter har *digtet*, noget helt andet hvad vores digter har skrevet *ved siden af* sit digt. Nogle digtere er mere oprigtige end andre; nogle digtere er dygtigere end andre til at træde ved siden af sig selv. En trænet lytter eller læser tager hvad der bliver sagt »ved siden af« *med et gran salt*; »tingene« er udsat for rationalisering eller efterrationalisering, det *véd* man, og det gælder også når vi læser hvad Holberg selv har skrevet om »Jeppe« og sit virke som komedieforfatter

Alene fordi forholdene er *så* forskellige, *så afgørende* forskellige, er det en helt umulig tanke at spille »Jeppe« som om ingenting er hændt i de sidste 300 hundrede år.

Efter min mening er der kun én ting at gøre hvis man vil spille »Jeppe« i dag. Man må tænke stykket igennem fra en nutidig vinkel og lave dét man kan stå inde for. Det *mest* afgørende er om *det virker*.

Det afgørende for Holberg var at hans publikum kom til at le. Han har selv gjort én ting for at det skulle ske: Han har tillagt Jeppe en serie kvikke replikker. Og for det andet er han blevet begunstiget af at der var én af skuespillerne – Johan Gram hed han - der kunne opføre sig og tale som en sjællandsk bonde. Holberg var glad, ikke fordi komedien blev *realistisk*; men fordi komedien blev morsommere af at få tilføjet et *stænk* realisme - det er *dét* der er pointen.

Hvis Monsør Gram ikke var dukket op, var »Jeppe« måske faldet omkuld, for der var vel en grund til at skuespillerne havde været oppe at toppes; måske at stykket var for langt, for rodet og for uklart? - og så havde Holberg måske været nødt til at bearbejde stykket som han gjorde med »Gert Westphaler«? Dvs. forkortet det og strammet det op.

Dét der gør »Jeppe« interessant er – imidlertid - at Holberg har skrevet titelfiguren ikke som en blot farceagtig figur, men *som en person der har karakter, men også at denne karakter, Jeppe, skifter afhængig af om han ligger på møddingen eller på baronens seng*.

Dertil kommer dét, der – hvad handlingen angår – løfter komedien langt over mange andre teaterstykker, at »Jeppe« ikke er en alting-ordner-sig-til-sidst-farce, men en dybt tragisk historie.

»Jeppe« er tænkt som en farce, for den følger farcens regler, men ikke fuldstændig. Holberg har tilført sin hovedfigur så mange karaktertræk at han er blevet en kompleks figur. Derfor har *denne* farce overlevet, mens mange andre er forsvundet.

Og derfor har denne farce nu fået andre muligheder og andre dybder end den oprindelig havde, dog nok så meget fordi vi befinder os i en ganske anden historisk sammenhæng end Holberg gjorde.

Vil man spille »Jeppe« i dag, skal man lade være med at lege 1722; man skal spille et stykke der tager udgangspunkt i nutiden og i nutidens problemer, hvad enten man vil arbejde realistisk, psykologisk, komisk eller satirisk.

VII. Henvisninger

1. **Ludvig Holberg**

»Jeppe på Bjerget« og andre komedier.

»Betænkning over Komedier« (under pseudonymet Just Justesen).

»Tre Levnedsbreve 1728-1743« (på dansk ved Aage Kragelund).

Epistel 447: 'Mine seneste Aar', se: <http://bjoerna.dk/Holberg/447.htm>

2. **Andre**

Peter Christensen Teilmann: »Holbergs Jeppe. En gammel travet på nye sceniske vildspor« i: »Holberg i Norden«, Makadam Förlag, Göteborg-Stockholm, 2004.

Georg Brandes: »Ludvig Holberg. Et Festskrift«. Udvidet digital udgave: <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-2007.htm>

Henrik Lyding: »Komisk nar og tragisk helt: <http://bjoerna.net/holberg/Jeppe-1985-Lyding.pdf>

BA: »En kilden sag. Jacob Bidermann's »Utopia« og Knud Lyne Rahbek's omskrivning af Jeppe-afsnittene«. Om Gunnar Sivertsen's disputats: <http://bjoerna.dk/Holberg/Gunnar-Sivertsen-061206.pdf>

Vi saa', hvorledes Holberg i Forsvaret for Tigellius stiller det Spørgsmaal, hvorledes det gaar til at helt uensartede Egenskaber kan forenes i et og samme Menneske, og hvorledes han i Den *Vægelsindede* famler med Opgaven at forene alle Sider, selv de indbyrdes modsigende, af en menneskelig Karakter, men ogsaa at han hurtigt i Klassicismens Aand og paa Molières Vis tyr til at bygge Karakteren over en enkelt, herskende Egenskab, i hvilken alt gaar op.

Og dog — stundom er det, som om Racetilbøjeligheden i ham gjorde Modstand imod denne romanske Synsmaade og Fremgangsmaade, der er simplere, men mindre omfattende og mindre tilfredsstillende, og vi møder da hos ham den fuldstændige Iagttagelse og den fuldstændige Fantasi, som vi aldrig træffer paa hos Molière. I sine Skuespils Anlæg, i Sceneføringen fjerner Holberg sig aldrig fra det klassiske Mønster, men vel i Karaktermaleriet. Det er, hvor han naaer allerhøjst, i *Erasmus Montanus*, tydeligst i *Jeppe paa Bierget*. Her er det som om Nordboen i ham, man fristes til at sige Nederländeren i ham, Manden fra den halvt nederlandske Hansestad deroppe i Norge, havde kastet det romanske Seglas, som den fremmede Kultur har trykket ham ihænde. Her er Alsidigheden naaet.

Tænk paa Jeppe! Alt det, vi vil vide, naar vi ønsker at lære et Menneske at kende og meget mere end vi plejer at vide om de Mennesker, vi ellers kender i Virkeligheden eller træffer paa Scenen, erfarer vi om Jeppe. Ethvert Spørgsmaal besvares. Hvad Slags Menneske er han, og hvorledes er han bleven den, han er? Hvilket er hans Sindelag, hvilke Laster og hvilke Dyder har han? Hvormegen Vilje kan han opbyde, har han Forstand og hvad Slags Forstand? Hvilken er hans herskende Lidenskab? For hvilke Fornøjelser er han modtagelig, og hvilket er hans Ideal af Lykke? Hvad er hans Forfængelighed eller hans svage Side, hvor stikker Narren og den Gale i ham? Paa hvilke Punkter er han indskrænket og hvilke er hans Fordomme? Hvad har han lært, læst og oplevet? Hvad er den faste Kærne i ham, der bliver sig selv lig under alle Omskiftelser, og hvilke af hans Egenskaber er simple Frembringelser af de Omstændigheder, under hvilke han lever, og forandres med dem? Hvad er hans Religion, og hvad er hans Filosofi dvs: hvad Forestilling har han om Liv og Død, om Gud og Verden, om et andet Liv, og hvad Indtryk har han faaet af de Menneskers Færd, med hvilke han er kommen i Berøring? Hvorledes lever han, og med hvilket Sind vil han dø? Paa ethvert af disse Spørgsmaal giver Stykket et Svar, og ethvert af disse Svar staar i saa nøje Forbindelse med de andre, at det kan formes ud fra dem. Her er da én Jeppe, der er underholdende for Børn og Tjenestefolk, men desuden en anden, der er interessant for Sjæleforskeren, for Statsmanden, for Bondevennen, for Officeren, for Historikeren og for Lægen.

Tag Jeppe, som han staar der i første Akt, kuert indtil Sløvhed, Træl af Herremanden, Ridefogden og Konen, krænket og haanet af hende og Degnen, modløs overfor sin kvindelige Plageaand, retløs overfor sine mandlige Despoter, udskældt og pryglet, fordi han drikker, og drikkende for at glemme Skældsord og Prygl! Se ham udjaget af Huset i den tidlige Morgen for at gaa en lang Vej i urimelig kort Tid, fastende, uden i sit Hjem at have faaet en

Draabe eller en Bid! Forstaar man, at han tyer til Jacob Skomager, og at han har gjort det Dag ud, Dag ind? Er det ikke en kun altfor naturlig Ting? Brændevinen er hans Andenstedsnærværelse, er det samme for ham, som Musik og Poesi er for os. Under Rusen dukker hans Erindringer op, han mindes sin Soldatertid, sit Tysk og sine Campagner, og skønt disse vistnok ikke har været saa særdeles hæderfulde, er det Felttog, han har at opvise, øjensynlig hans stolteste Erindring; han finder ikke heller noget hæderfuldere Ord at lægge Præsten i Munden ved hans Baare end det saa usigelig komiske, at han levede og døde som Soldat. Ti Aar af sit Liv har han staaet under *Malicien* og tre Gange saa længe under sin Hustrus end værre *Malice*, altid har han maattet døje og slide, intet har han lært. Det er let at spore, hvad han kender til: han henter sine Lignelser fra Stalden og fra Bibelen og er sikrere i sin Brug af de første end af de sidste; af boglig Lærdom har han saa meget inde, at han paa urette Sted kan anbringe nogle Navne af Bibelen, Folkeviserne og Holger Danskes Krønike (Abraham og Eva, Liden Kirsten og Hr. Peder, Abner og Roland). Han har én Ven, den brave Moons Christoffersen, der giver ham gode Raad, som han ikke følger, og en anden endnu bedre og meget nyttigere Ven, den brogede Hest, der spiller en Hovedrolle i hans Forestillingskres; tre Gange kommer han tilbage til den; han elsker den, som hans Forfædre i Oldtiden elskede dens Ahner. Han har altid været fattig som en Kirkerotte; derfor véd han, hvad Penge er værd, derfor bliver han saa gerrig og havesyg, naar han tror at være kommen i Besiddelse af dem, derfor krummer han sig og kysser paa Haanden for fire Rigsdaler, saa snart han faar dem, og slaar med Nakken og rasler med Lommen, saa snart han har dem. Det er troligt, at det brogede Øg endda har havt bedre Dage end han.

Det er naturligt, at den, der arbejder som en Hest, fornøjer sig som en Hund. Til den raa Forestilling om Arbejdet svarer den raa Forestilling om Morskaben. Hvad Under da, at Jeppe som Baron æder og drikker uden Maade, indsuger Magtens og Hævnens Sødme og vil berede Ridefogden den samme Skæbne, som Degnen har beredet ham. Hvad anden Forestilling kan han have om Lykken end den, at den bestaar i at have en god Seng, fine Klæder, megen Mad, sød Vin i Overflødighed, mange Tjenere og en Tjenerinde. En Grad højere: en udmærket god Seng, udsøgt gode Klæder osv., det er ikke mere Lykken, det er Saligheden. Med god Grund antager derfor Jeppe, da man har leget. Himmelspræt med ham, at han er bleven kastet lige ind i Himlen. Han véd, for hvilken Pris den kan vindes. Det er Retskaffenhed, Skikkelighed, det kommer an paa. Hvori bestaar da Skikkeligheden, hvem kommer ikke uforskyldt i Himmerig? Det gør den, der end ikke efterlader sig »een Skillings Restantz hos Herskabet«. Alt staar i Sammenhæng. Til Begrebet om den højeste Dyd svarer Begrebet om den højeste Lykke. Den ene Forestilling er ligesaa drøj, haandgribelig og legemlig som den anden. »Et iegodt Gemyt« er Jeppe; men det er i sin Orden, at hans Lyksalighed varer saa kort; thi den evige Lyksalighed har han ikke fortjent, han glemmer altfor let de Forpligtelser til Landgilde og Offer, som Fæstebrevet paalægger ham, og hvad der er et ægte dansk Almuetræk, han agter ikke en Ed for mere end Fæstebrevet, snarere for mindre, han vil med Glæde »gøre sin høyeste Eed paa, at alt det var Løgn, som han svor paa tilforn«. Han har ikke mere Ærefrygt for Retten

end for al anden Øvrighed. Ligesom en Herremand for ham er en af ubekendte Myndigheder indsat Magthaver, hvis Hverv det er at plyndre Bønderne for deres surt erhvervede Skillinger, selv bestjaalet og bedraget af dem, der besørger Plyndringen for ham; ligesom en Præst er en Mand, hvis fornemste Dyd er en vældig Talestemme, med hvilken han kan meddele Bønderne Troen, og ligesom en Degn først da er en ret og lærd Degn, naar han besidder en høj og skinger Sangstemme, formedelst hvilken han kan »tage Troen fra« de andre Degne, saaledes ere Dommere og Prokuratorer en Flok sortklædte, latinskpludrende, bestikkelige Kæltringer. Han tvivler ikke paa, at det rette religiøse Hjærtesuk er dette: »Gud bevare vore Venner, og Skam faae alle vore U-venner!« Jeppe kender Livet og Menneskene, han har sin egen, ikke i mindste Maade bitre, men mørke Livsfilosofi. Han er klog, fin og mistroisk. Hvilken ægte dansk Bonde-Egenskab er ikke atter denne Mistro! Livet har lært ham den, og han har Brug for den for at leve; derfor er den saa indgroet i ham. Aldrig lykkes det at overliste den, selv naar han er allermest skuffet og vildledt med Hensyn til sine ydre Forhold. Jeppe har Hjærte, hvem tvivler derom, ja saa meget, at enhver Paastand om Holbergs egen Mangel paa Hjærte tager sig taabelig ud for den, der har Jeppe for Øje; men Jeppe er besindig, lun, sjællandsk nok, til at Hjærtet ikke løber af med ham. Hver Gang man tror: nu bliver han rørt, nu taber han sit Fodfæste og sin sikre Forstandsoverlegenhed over alle de Spidsborgere der tumler med ham, overraskes man paa den behageligste Maade ved, at han øjeblikkelig er sig selv igen. Hans Enfoldighed er et Bytte for deres Kundskab og Dannelse, hans Følelse er et Legetøj for deres Erfaring; men han beholder stedse Hovedet frit, og hans Forstand befrier uafsladeligt Følelsen. Han brister ganske vist i Graad, da hans Defensor forsvarer ham, han tilbyder ham med et »Gud velsigne din Mund« sin Skraatobak og synes smeltet af Taknemmelighed; men da den anden viser ham tilbage med de Ord, at han ikke taler for Skænk og Gave, er det langt fra, at han bliver yderligere bevæget; han siger tørt: »Om Forladelse, Hr. Procurator, jeg havde ikke tænkt, at I Folk vare saa ærlige.« Paa lignende Maade, da Dommeren dømmer ham til Live igen: Jeppe er bevæget, man venter Tak og Hjærteudgydelse. »Tak os,« siger Dommeren, »at vi har været dig saa naadige at dømme dig til Livet igen.« »Hvis I havde ikke selv hengt mig op,« svarer Jeppe, »ville jeg gjerne have takket jer, for I løsedes mig neer igjen.« Denne mistroiske Kløgt er hans Skjold: det er paa den, at i hans Baronstand Bønner og Smigrerier, »Complementer og Baslementer« preller af; han er mindre modtagelig for dem, end rimeligvis Baronens selv har været.

Det er dette Jeppes gode Hoved og sunde Vid, der altid bliver sig selv ligt, i hvilket, som Hauch har sagt, Folkestammens Sejghed og Livskraft midt under Fornedrelsen spores. I første Akt ytrer det sig som Skælmeri, som Bondevittighed, som overgivent Drankerlune; men fra det Øjeblik af, da Jeppe i anden Akt vaagner som Baron, faar hans stakkels Hoved saadanne teoretiske og praktiske Opgaver at løse, at al dets medfødte Skarpsindighed udæskes og tages i Beslag. Under overordenlige Forhold udvikles som bekendt overordenlige Kræfter, og intet er her morsommere end at se, hvorledes denne stakkels uslebne Forstand, hvem pludselig Kæmpeproblemer bliver forelagte, tumler med disse efter bedste Evne og fægter med sin sunde, men

utilstrækkelige Logik mod alle disse Vanskeligheder, som en David imod en Goliath. Det er jo nemlig intet ringere end de højeste oversanselige Opgaver, som lægges for Jeppe. Det er Spørgsmaalet om Jeg og Ikke-Jeg. Er alt dette, han ser, en udvortes Virkelighed, eller er det et Billede af hans Fantasi? »Drømmer jeg, eller er jeg vaagen?« spørger han. Denne Knude, som det er umuligt at løse ved Grundsætninger og Beviser, naar den umiddelbare Sans er bleven vaklende og ikke kan hugge den over, denne Knude er det, han forsøger paa at trævle op. Han véd ikke, at hans Tankegang bestandig bevæger sig i en Kres og ikke kan komme af Pletten: han føler paa sin Tand, han kniber i sin Arm for at faa Vished, og glemmer, at ogsaa Fornemmeisen kan være indbildt og drømt. — Drømmer jeg, eller er jeg vaagen? Er jeg levende eller død? »Er det Jeg, eller er det ikke Jeg?« Disse er Spørgsmaalene; han kommer som en dygtig Tænkter saa vidt, at han tvivler, om han virkelig er sig selv. Denne er den mest skrigende, videstgaaende og derfor mest komiske Modsigelse af alle; her er Modsigelsen, paa hvilken det komiske beror, spændt saa stærkt, som den kan spændes uden at blive til Vanviddets egen. Jeppe staar her paa Afsindets Rand, ligesom den Stundesløse, hvor han udraaber: »Jeg er Alexander Magnus.« Situationen er derfor her en udtømmelig Kilde til Latter. Hvormegen Snildhed Jeppe end udvikler, hvor sundt han end tænker, det lykkes ham dog ikke at tilintetgøre, men kun efterhaanden at fjerne Tvivlen. Men den lader ham ikke Ro, næste Dag vender den i skærpet Form tilbage. Nedtaget af Galgen maa Jeppe opkaste sig det Spørgsmaal, om han er levende eller død, om han er et Menneske eller et Spøgelse, en Aand, en Genganger? Han kan ikke faa det i sit Hoved, at han er levende endnu, han er uimodtagelig for Dommerens Tankegøgl, og han kan til Slutning kun berolige sig med den snilde Gisning, at »maaskee, naar man henger levende Folk op, saa dør de, men naar man henger døde Folk, saa lever de op igien«. Han har en Trang til idetmindste formelt at bringe Orden i sine Begreber. Ordenen er kun saa som saa, men Trangen dertil gjør hans Hoved Ære.

Anden Akt er en overjordisk Komædie, vi ser i den, hvorledes Jeppe vil bære sig ad efter sin Død; fjerde Akt er et Sørgespil, i hvilket vi lære, med hvilke Tanker han vil forlade Livet. I dette Stykkes bagvendte Verden kommer Opstandelsen først og Døden bagefter. Jeppe har al Grund til at antage sig for død, for uretfærdigt myrdet. Skulde noget imidlertid bringe os til at tilgive Baronens hans utilgivelige Barbari, da skulde det være den Kundskab, det meddeler os om Maaden, paa hvilken Jeppe vil dø. Han er ikke modig overfor Nille og var i sin Ungdom ikke modig før Slaget; men han er ikke bange for Døden, han har ikke Livet at takke for saa meget. Vant som han er til at give Afkald, resignerer han ogsaa let overfor Dødstanken. I første Øjeblik synker han paa Knæ under den, saa rejser han sig med en Bøn til Dommeren. Denne Gang er det ikke »Davids Psaltkar«, han tyer til, som da han havde Døden for Øje som Mulighed. Nu da den er ham vis, falder den vedtagne Fromhed bort af sig selv, Brændevinsflasken træder istedenfor Psalmebogen som den eneste prøvede og paalidelige Trøster; hans Tanke bliver ved Jorden. Og da saa de tre Snapse er drukne, da han erfarer, at der er ingen Pardon, og at Dommen alt er fuldbyrdet, vender han sig med en Kærlighed, der har overlevet Fromheden og var stærkere end den, i sit stille Sind til sin hele jordiske Kres, siger Farvel og

»Tak for godt Compagnie« til sine Børn, sin brogede Hest, sin tro Hund og alle sine Kreaturer.

Saaledes fremstiller da Stykket under de mest burleske Løjer en sammensat og tillige typisk Karakter og et helt Menneskeliv fra Vuggen til Graven.

Resultatet er altsaa dette: den klassiske Aand, hvilken Holberg forefinder som herskende i Europa, en Aand, der er hans Tids, men ikke hans Folks (hvorfor han ingen Skole stifter), passer mærkværdigt for hans Personlighed med dens Hang til Forstand og Forstandsvid, dens digteriske Kraft paa det satiriske og komiske Omraade alene, dens Evne til Tankebevægelse uden Flugt — men med den sunde Sanses stadige Ligevægt — og med dens Tilbøjelighed til Fornuftreligion og Fornuftmoral. Den forsyner ham i Versekunst, Satire og komisk Heltepoesi, i Skuespildigtning, Historieskrivning og Visdomslære med en hel Række færdige Aandsformer, Fantasiformer, Tankeformer, Skriftformer, i hvilke det falder ham let og naturligt at udmønte sit ejendommelige Væsen. Men hvor han naaer højst, der har han med Geniets Myndighed og Kraft — uden selv ret at føle eller vide det — sprængt den klassiske Aandsform, forstaaet og fremstilt Menneskenaturen, ikke udskelnende dette eller hint, men med fuld Fantasi, som Shakespeare gør det, og i saa Fald er det, at han overtræffer sit store, romanske Forbillede, Molière.